

Deprem ve Barınma Hakkı

Cihan Uzunçarşılı BAYSAL

Sulukule Platformu Üyesi

BM-Habitat Uzmanlar Grubu Üyesi

Siyasi kararlara meşruiyet inşası zemin kaydırmalarıyla gerçekleştiği vakit, bu kararların sorgulanmaları da gereken zeminde yürüyemediğinden çözümler olanaksızlaşmakta. Sadede gelip ne demek istediğimizi kentsel dönüşüm ve bu bağlamda deprem dönüşüm politikaları üzerinden anlatalım. Ancak, en önce, kentsel dönüşümden ne anladığımızı kısaca açmak gerekiyor.

Bugünkü uygulamalarıyla, kentsel dönüşüm, küresel kapitalizmin, yeni rantlar yaratarak kendisinin neden olduğu bunalımlardan ve krizlerden kurtulma çabasıdır; kabaca sermaye birikiminin veya artığın kentlerin dönüştürülmeleri ile emilmesidir. Kapitalizmin bizzat kendisinin ürettiği krizleri aşma yolunda alternatif bir kaynak arayışı olması nedeniyle, kentsel dönüşüm, kent yoksullarını mülksüzleştiren ve yerlerinden eden bir uygulamadır; kaynak aktarımı, alt gelir gruplarının mekanları olan çöküntü alanları ileenformel yerleşimlerin kentsel dönüşüm yoluyla tasfiyeleri ve arazilerinin pahalı projelere açılmaları üzerinden yürür (Harvey 2008).

Kentlerin fiziki ve toplumsal formları giderek artan bir şekilde küresel sermaye tarafından tayin edilmekte; arazi kullanımında insani değerler ile sosyal ve çevresel koşullar göz önüne alınmamaktadır (Hasan 2009). Ekonominin çarklarının sanayi yerine arazi rantı üzerinden döndüğü ve kentsel politikaların da neoliberal ekonomi politikalar tarafından yönlendirildiği bu düzende, insan odaklı kent yönetiminin yerini rant-odaklı kentsel girişimcilik almıştır. Kentin kullanım değeri, özetle, sağlıklı barınma ve çalışma koşullarına sahip mekânlar, toplumsal gelişme alanları, kültürel gereksinimlerin karşılanabilmesi, kamu kaynakları ile arazi kullanımının **kamu yararı** doğrultusunda gitmesi vb. bu süreçte gözden çıkarılır. Kent, değişim değeri ile öne çıkar; kentsel rantı arttırıcı ve kenti sermayeye cazip kılan spekülasyon yatırımları ve altyapı çalışmaları kentsel mekanı yaşam alanı olmaktan çıkartarak metalaştırır (Doğan 2007). Böyle bir sistemde, örneğin, yöneticiler depreme karşı önlemler ve kentlilerin emniyeti için çalışacaklarına, arazi rantını arttıran girişimci projelere soyunurlar.

Ülkemizdeki kentsel dönüşüm uygulamalarını incelediğimizde de kentsel dönüşümün ekonomik-sosyal boyutlar içermeyen, katılımcılıktan uzak, mülksüzleştirici, yoksullaştırıcı ve yoksunlaştırıcı bir mekân müdahalesi olarak sermayeye kaynak aktarma işlevi sağladığını görebiliriz. Kentin içindeki yıpranmış tarihi alanlar (Sulukule-Tarlabası/Fener/Balat/Ayvansaray-Tokludedede Türk Mahallesi vb.) ile gecekondulu bölgeleri (Küçükçekmece Ayazma, Ankara Karacaören, Dikmen Vadi vb.) kentsel dönüşüm yoluyla tasfiye edilmekte, nüfusları ise zorla tahliye edilerek (ilk görüşte insan hakkı ihlalidir) arazileri hiçbir kamu yararı olmayan 5-yıldızlı projelere açılmaktadır. Süreç, yerel yönetimler ve TOKİ işbirliğinde yürütülmektedir.

Depreme gelirse, 2002 senesinde iktidara gelmiş, '99 depremini yaşamış ve 9 senedir kesintisiz iktidarda olan bir başbakan, Van depremi ertesinde, "**ilk gün başarısız olduk**", itirafını yapmıştır. Oysa konu deprem gibi bir afet ise, başarı, yardımların ulaşabilmesi veya arama-kurtarma çalışmalarından öte, depremin yıkıcı gücüne karşı önceden alınan/alınmayan önlemlere bağlıdır. '99 depreminin verdiği acı dersten bu yana, hükümet ne gibi tedbirler almıştır? Geriye dönük kısa bir tur

yapalım: 2008'de Türkiye Mütahhitler Birliği Başkanı, imar komisyonlarının 'tıkır tıkır' çalıştığı ancak Deprem Komisyonu'nun bir kez bile toplanmadığı yıllara isyan eder.

Bu dönemde, 3,900'den fazla imar planı değişikliği yapan (günde 3 plan) İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin ortada depremle ilgili somut bir çalışması olmadığı gibi, büyükşehir ve ilçe belediyeleri çadır kurulacak yerlerin sayılarını arttıracaklarına tam aksine bu boş alanları ayrıcalıklı imar haklarıyla donatarak yapılaşmaya açmışlardır (Toplum için Şehircilik Raporu 2011).AKOM tarafından saptanan 400 çadır alanının 200'den fazlası, AVM, rezidans, lüks otel uğruna betonlaştırılmıştır. Bugün, nerdeyse, İstanbul'un her ilçesindeki çadırkent alanında bir AVM yükselmektedir. Devam edelim; DPT'nin yayınlarına göre, Marmara depremi nedeniyle 1999-2006 arası 20 milyar TL toplanmış, bu kaynağın deprem hasarına yönelik kullanılıp kullanılmadığı bilgisi bulunamamıştır. İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (ISMMMO) Başkanı, Van depremi ertesinde, 30 milyar bulan deprem vergilerinin kullanımının şeffaf olmadığını açıklar. Yine aynı açıklamaya göre, **"Kalıcı hale gelen ve en önemli gelir kaynağı bugün sayıları 65 milyonu aşan telefon abonelerinden alınan özel iletişim vergisi ile 10 yılda halkın cebinden 22,3 milyar lira"** çıkmıştır.

Sonradan, bizzat yetkili bakandan öğrendiğimize göre, vergilerimiz deprem önlemleri için değil, bir kısmı **'duble yol'** yapımlarında kullanılmıştır. Kızılay'ın neden yeterince çadır sağlayamadığı da böylece açığa çıkmış olur. Olası bir depremde sadece İstanbul için en az 300.000 çadıra ihtiyaç varken, Kızılay Başkanı ellerinde 50,000 çadır olduğunu ilan ediverir! Çeşitli bürokrat ve uzmanlar tarafından yapılan açıklamalar, hemen-hemen tüm deprem projelerinin yurt dışından sağlanan kredilerle gerçekleştirildiğini ortaya koyar.

Bu durumda, deprem vergilerinden toplanan para adresine ulaşmamış demektir; nereye gittiği de meçhuldür. '99'dan sonra çıkan yönetmeliklere rağmen denetimsizlik devam etmektedir; nitekim Van'da yıkılan çoğu bina '99 ertesi binalardır ve bir kısmı da kamu binalarıdır. Prof Semih Tezcan, 54 bin kamu binasından sadece %1,5'inin elden geçirildiğini belirtir. Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin güçlendirilmesi gerekmektedir, Çapa ve Cerrahpaşa Hastanelerinin bazı bölümleri yıkım endişesiyle kapatılır. Depreme karşı tehlike ve risk analizlerinin de yapıp yapılmadığı belli değildir. **Altyapımız, doğalgaz ve su kanallarımız ne kadar dayanıklı? / Deprem olduğunda, sanayi tesislerinin yüzde kaç ayakta kalacak? / Ekonomik kayıp ne olacak? / Devlet daireleri ve bankalar ne kadar dayanabilecek?** İTÜ Maden Fakültesi öğretim üyesi Prof. Naci Görür bu ve benzeri soruları sıralayarak, deprem dönüşümü adı altında gerçekleştirilecek uygulamalara ikazını yapar: **"Kentsel dönüşüm eğer deprem odaklı olacaksa, ben bugün yapılanları anlamakta güçlük çekiyorum. Kentsel dönüşüm, depreme hazırlık değildir. Doğal olarak müteahhitler rantı yüksek yerlere gidiyorlar. Ben de olsam pastanın, rantın yüksek olduğu yerleri tercih ederdim. Peki, bu durumda, rant değeri olmayan ama yaşayan insanların depremden canlı çıkma olasılığı bulunmayan semtlerde ne yapılacak?"** Bu ikaz bile deprem dönüşümü ile asıl amacın depreme önlem değil, arazi rantı yüksek bölgelerdeki dönüşüme meşruiyet sağlamak olduğunu kolaylıkla açık etmektedir. Van'a gelirse, Van, Türkiye'nin deprem konusundaki durumunun açık özetidir. 7,2 şiddetinde deprem üreten bir bölgede bulunmasına ve böyle bir depremin beklenmesine rağmen bölgede hiçbir önlem alınmamıştır. TMMOB'nin kentte 2009'da gerçekleştirdiği 'Deprem' paneli tehlikenin varlığına işaret eder, nitekim bir bölge milletvekili de TBMM'ye konuyla ilgili soru önergesi verir.

Toparlarsak, 12 sene sonunda geldiğimiz nokta, deprem paralarıyla sağlamaştırılan konutlar, mahalleler, kamu binaları değildir ama bilcümle kentsel dönüşüm/yenileme projesiyle, İstanbul'a Çılgın Kanal ile 2 Yeni Kent ve Van'a 'Nevruz Efsaneler Ülkesi Projesi'dir. İstanbul Belediye Başkanı, İstanbul'u tamamen yıkabilecek bir deprem felaketine karşı ne gibi önlemler aldıklarını/alacaklarını ve

sorumluluklarını açıklayacağına, **'İstanbul'u yıkarak güzelleştirmekten'** (2010) bahsetmektedir. Arazinin böyle arsızca metalaştığı ve ekonominin inşaat sektörü üzerinden döndüğü bir düzende, kentleri ve yaşam alanlarımızı betonlaştırarakdepreme karşı önlem alınamayacağı aşikardır.

Hükümetin depremle samimiyet testi, en önce kendi ev ödevinden geçmektedir, tüm kamu binalarının, hastane ve okulların elden geçirilmesinden, köprüler ve viyadüklerden, Ambarlı Santralinden, kentin dışına çıkarılmaları gereken benzin istasyonlarından, kontrol edilecek doğalgaz tesisatları ve kutularından, yaratılması gereken çadır alanlarından, depreme karşı örgütlenme çalışmalarından ve benzeri sorumluluklardan.

Fikirtepe kentsel dönüşümünde 4,4 yapı emsali getirilmesi çözüm gibi sunulurken, yeşil alanları ile boş mekânları olmayan yüzlerce beton blok arasında deprem anında, ne kadar sağlam kalınacağı akıllara gelmemektedir. Ayrıca, projede 'Rezidans' olarak belirtilen Fikirtepe dönüşümü sonucunda, hemen hepsi alt gelir gruplarından oluşan Fikirtepelilerin yüzde kaçının Fikirtepe'de kalabileceğini anlamak için müneccim olmaya da gerek yoktur; Sulukule örneği ortadadır. Dönüşüm alanlarında uygulanan gayrimenkulün menkulleştirilmesine göre, her gayrimenkulün bir değeri bulunur ve bu bağlamda her mal sahibinin projeden alabileceği metrekare belirlenir.

Mal sahibi, mevcut konutundaki alandan daha az alan alır çünkü bu daha az metrekare, değer olarak mevcut metrekareden daha fazladır: **"100 metrekarelik yere karşılık 50- 60 metrekare alıyorsanız, 100 metrekareniz bugün 100 lira ediyorsa aldığınız 50-60 metrekare 250 lira edecek"** (Nilgün Kıvırcık, GAP İnşaat Proje Direktörü; <http://www.yapi.com.tr>; 2009). Avantajlı gözükürken durum, yerinden edilmelere yol açar. Kent yoksulları, aradaki farkı ödeyerek maliyetli projelere katılmadıklarından ve yasalardaki kamulaştırma baskısından, konutlarını çok düşük değerlere satmak zorunda kalırlar.

Bu haksız uygulama nedeniyle Sulukule'nin mülk sahibi Romanları yerlerinden edilmişlerdir. Alt ve alt-orta gelir gruplarının mahallelerinden ve evlerinden zorla tahliyeleri, yaşam alanlarının kamu yararından ziyade sermayeye rant getiren projelere ve/veya üst gelir gruplarına ait lüks konut alanlarına tahsisiyle sonuçlanırken, kendileri de kentin çeperlerine yollanmaktalar Aynı uygulamanın deprem dönüşümü uygulamalarında da sürdürüleceğini yetkililerin demeçlerinden anlayabiliyoruz. Böylece, en önce Fikirtepeliler'i sonra da tüm diğer alt ve orta-alt gelir gruplarını yakın gelecekte terk-i-diyar bekliyor, diyebiliriz.

Böylebir sosyal depremin getireceği vahim sonuçları, kentlerimizin geleceği ve güvenliği açısından ve ayrıca demokrasi kriterleri bağlamında sorgulamamız gerekir. Mahalleleri yıkarakdevamlı hareket halinde nüfuslar yarattıklarından emniyetsiz kentler inşa etmeye duran bu projeler ile mekânsal ve toplumsal olarak ayrışan, adaletsiz bir kentsel düzen yaratılmaktadır. Endişemiz, deprem dönüşümü adı altında bu sürecin ivme kazanacağı ve depreme karşı önlemlerin yerini arazi rantının tetiklediği zorla tahliyelerin alacağıdır.

En baştaki konumuza dönersek, Başbakan'ın deprem ve gecekonduyu ilişkilendirerek **"...senin binanın enkaz bedeli budur ve gel buraya gir, 20 yıl vadeyle de gel ve burada otur ama oturacağın yer artık burası"** diyerek azarladığı gecekondulu mu yukarıda sayılan önlemlerin alınmamasının sorumlusudur, yoksa, böyle bir zemin kaymasıyla, deprem korkusu ve travması üzerinden rant odaklı dönüşümleri çabuklaştıracak bir meşruiyet inşası mı yapılmaktadır?

BM İnsan Yerleşimleri Birimi Habitat'a zorla tahliyeler üzerine raporlamalar yapan bağımsız danışmanlar grubuAGFE'nin 2009 tarihli İstanbul Raporu'na(http://www.unhabitat.org/downloads/docs/10008_1_593995.pdf) göre, gerçek

bir dönüşüm ve deprem ile mücadele, ***mahalle iyileştirme politikalarının benimsenerek*** kredi desteği ve teknik yardımın yanı sıra, yoksulluk ve kaynak yokluğunun alt gelir grubu mahallelerinin kalıcı öğeleri olmaları nedeniyle, yaşayanlara yönelik ***gelir artıcı ve istihdam yaratıcı bütüncül bir politikaya*** öncelik verilmesi ile başarılıdır.

İktidarlar, adil, yaşanabilir, emniyetli ve sürdürülebilir kentleri böyle yaratırlar, ***korumak ve iyileştirmekle yükümlü oldukları mahalleleri***(Habitat II- İstanbul 1996), her ne gerekçeyle olursa olsun, yıkarakve kentleri ayrıştırarak değil.